

A manera de pròleg

Des que els éssers humans existim com a espècie, les plantes ens han acompanyat pertot arreu en el llarg camí que ha conduït al desenvolupament de les actuals cultures. De manera quotidiana utilitzem en la nostra parla els noms de les plantes que fem servir per a alimentar-nos, protegir-nos o vestir-nos, per a tractar les nostres malalties o construir eines diverses, i fins i tot per a evadir-nos o endinsar-nos en la vessant màgica i espiritual de la nostra existència... Igualment, molts dels pobles i localitats on vivim fan referència directa o indirecta a noms de plantes. A les comarques valencianes hi trobem exemples preciosos —en alguns dels quals ja s'endevina la peculiaritat dialectal valenciana— com ara Benimarfull, Cervera del Maestrat, Fleix, la Font de la Figuera, Formentera del Segura, la Garrofera, Palmera, Pinet, el Pinòs, el Romaní, Oliva, i un llarg etcètera; i als quals també podríem afegir centenars de topònims de serres, muntanyes, pics, partides, fonts, coves... Però tota la informació que envolta el simple nom d'una planta (els seus usos, propietats, distribució, ecologia, etc.) —i que és el resultat de l'experiència de moltes generacions al llarg dels segles— es pot llançar a perdre si el procés de comunicació no garanteix de manera perdurable i efectiva la transmissió invariable d'eixa valuosa informació.

Mentre que la nomenclatura científica de les plantes —com de la resta d'éssers vius— està regulada per una sèrie de normes acceptades i acatades internacionalment (que es recullen a l'anomenat *Codi internacional de nomenclatura d'algues, fongs i plantes*; Melbourne, 2012), els noms populars o comuns de les plantes no estan sotmesos a cap normativa rígida. Molt sovint podem trobar-hi nombroses variacions locals d'un mateix nom per a una certa planta, o al contrari veurem que el mateix nom s'aplica a plantes que pertanyen a espècies ben distintes. Açò ha dut sovint al fet que la utilitat de moltes espècies vegetals s'haja perdut a l'haver-los atribuït noms erronis, sense que haja existit cap mecanisme corrector. Afortunadament, l'etnobotànica —o botànica cultural— s'encarrega en part de fer recull de l'extensa nomenclatura popular a què ens referim, per tal de garantir que tota la informació associada a una planta no es desvirtue amb el pas del temps; i, per davant de tot, tracta d'assegurar la filiació científica correcta de cada planta per tal de minimitzar errors d'identificació i facilitar així el reconeixement inequívoc de cada espècie.

El celebrat escriptor valencià Joanot Martorell (Gandia, c. 1413 – València, 1468), en la seua immortal obra pòstuma *Tirant lo Blanc* (1490) fa menció expressa de diverses plantes i flors, moltes de les quals destacables pel seu perfum o la seua be-

llesa, o simplement perquè fan part dels blasons medievals. En particular, Martorell es referix en un parell d'ocasions a una planta enigmàtica, a la qual anomena *amorval* (o també, en algunes adaptacions modernes, *amor val*), de la qual actualment no es coneix amb certesa la identitat. Eixa planta adorna, a manera d'invenió poètica o «missatge xifrat», el vestit o l'estendard dels personatges femenins principals: «E la Infanta estat en gonella d'orfebreria tota llavorada d'una herba que ha [nom] amorval, e ab lletres brodades de perles que entoren eren, e deia lo mot: Mas no a mi» (capítol 119), i també «Plaerdemavida portava lo standart de la divisa, pintat de la erba que-s nomena amorval, ab lo mot que dehia: Mas no a mi» (capítol 155). Alguns autors han interpretat que esta desconeguda herba podria correspondre, d'una banda, a l'almoraduj (o *marduix*; en castellà, *mejorana*; *Origanum majorana* L.); i d'altra banda, a la malva comuna (*Malva sylvestris* L.), adduint que a l'edat mitjana el nom d'esta última herba servia per a construir sentències al·legòriques amb doble sentit en el joc de l'amor. No obstant això, també podríem admetre que l'*amor val* no hi fóra cap planta concreta, sinó una espècie imaginària que, mitjançant el seu nom inventat, vindria a reflectir directament, sense altra simbologia, el seu sentit propi com a part d'una al·legoria. De qualsevol manera, a hores d'ara no tenim cap argument objectiu sòlid per a associar la planta que menciona Martorell amb un nom científic actual.

Però eixe no és el cas del llibre que teniu a les mans. *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* és el resultat d'una ingent tasca de recopilació dels diferents noms comuns que reben les plantes al nostre territori, de manera que l'obra mostra d'una manera científica i acrítica la gran riquesa idiomàtica al voltant dels noms populars de les nostres plantes. Fullejant les seues pàgines vos adonareu de la seua singularitat i importància. Bàsicament es tracta d'un diccionari sinonímic de noms de plantes; sense dubte el més complet, exhaustiu i rigorós que s'haja escrit fins hui. Trobareu que ha estat acuradament recollida la major part de la diversitat lingüística dels territoris catalanoparlants, la qual cosa fa que el llibre siga d'utilitat universal per a un vast nombre d'usuaris. En este context, és interessant recordar que a gran part de les comarques valencianes s'utilitzen variants lingüístiques dels noms més estesos a altres territoris més septentrionals o fins i tot s'empren mots quasi exclusius. Com a exemples esclaridors només en citarem un grapat. Així, nosaltres generalment utilitzem *forment* (del llatí *frumentum*) quan ens referim al *blat* (*Triticum* sp. pl.), *dacsa* o *panís*, en compte de *blat de moro* (*Zea mays* L.); i tam-

Noms de plantes

bé *garrofera* i no *garrofer* (*Ceratonia siliqua* L.); o, d'altra banda, tendim a acurtar els mots, com el cas de *cirer* en lloc de *cirerer* (*Prunus avium* L.), o *armeler* —i, fins i tot, *mel·ler*— en lloc d'*ametler* (*Prunus dulcis* (Mill.) D.A. Webb). Tota eixa diversitat lingüística —que com veieu és també ampla dins els territoris valencians— ha estat conscienciosament recollida al llibre i ens il·lustra sobre la diversitat territorial de la llengua.

L'obra comença amb una part introductòria on es presenta una justificació de la metodologia seguida per a recopilar els noms de les nostres plantes i fer-los accessibles als usuaris. S'ha prestat una atenció especial a incloure la màxima quantitat de variants lingüístiques, com a part de l'expressió de l'enorme diversitat de la llengua. Els mots han estat adaptats terminològicament amb escurpols respecte als diferents dialectes territorials. I, com és obligat en una obra d'estes característiques, s'han establert acuradament les correspondències dels mots populars amb els noms científics de les plantes, la qual cosa permet la seua utilització universal, molt més enllà de l'àmbit territorial catalanoparlant. Per a completar el cos fonamental de l'obra —el diccionari sinonímic pròpiament dit—, es presenten uns interessants i utilíssims índexs de variants lingüístiques, noms científics de plantes i de famílies botàniques, que han de facilitar als potencials usuaris la recerca de les plantes amb independència de la font de partida. Finalment, s'inclou una raonable i encertada selecció de fotografies de plantes, que il·lustren adientment el text.

Els potencials usuaris d'esta obra no són sols filòlegs erudits o botànics professionals; més prompte sembla oberta a tots aquells interessats per les plantes de les nostres comarques, els noms de les quals són part d'un patrimoni cultural comú

i constitueixen fins i tot part de la nostra essència com a éssers humans. Per això, esta obra està predestinada a convertir-se en una eina de treball bàsica i imprescindible per a tots el qui treballem amb les plantes vasculars, ja siga en l'àmbit acadèmic o pel pur i simple interès de conèixer la diversitat vegetal de les nostres comarques.

Per tot això, més enllà del que poguera parèixer en una primera ullada, esta obra no només ha de romandre com un diccionari de noms de plantes, sinó que el seu contingut ben segur vindrà a promoure l'interès per conèixer com són els organismes que reben un nom o un altre; en definitiva a despertar en els lectors un creixent interès per endinsar-se en el coneixement de la nostra biodiversitat vegetal. Hui, quan el frenètic ritme de vida ens allunya a pas de gegant de les nostres vertaderes arrels, és més urgent que mai recuperar la connexió amb la Naturalesa, i apropar-nos novament a les plantes que ens envolten —encara que de primeres siga només recordant o aprenent els seus noms comuns— com a preludi necessari per a la seua valoració i conservació a llarg termini.

Sols ens queda felicitar sincerament —i, més encara, agrair— a l'extens equip d'autors, que amb la direcció científica del professor Joan Vallès i Xirau han fet possible que l'invaluable i extens patrimoni etnobotànic dels nostres territoris —exemplificat ací en els noms populars de les plantes— no es veja abocat sense remei a l'oblit; perquè en termes biològics, l'oblit és quasi sinònim de l'extinció.

Manuel B. Crespo Villalba
Catedràtic de Botànica
Universitat d'Alacant

Seria innecessari, per al lector que té aquesta obra a les mans, argumentar que es tracta d'un treball d'un abast i d'una qualitat excepcionals, tant per la immensitat de la documentació prèvia de la qual ha partit —especialment, però no sols, de l'obra de Francesc Masclans— com per la llarga i minuciosa feina que hi han fet els nombrosos experts que hi han participat.

Seria innecessari, però és imprescindible. Poques vegades ens hem trobat amb un esforç tan ampli, constant i sistemàtic en el camp de la terminologia, i en un àmbit de coneixement tan estretament lligat a la vida de generacions i generacions de parlants de totes les terres de llengua catalana.

La relació de cada comunitat lingüística —i de tota la humanitat— amb el món vegetal té una transcendència que pot passar desapercebuda a molta gent, sobretot en els temps més recents, en què la urbanització creixent de la població ha interromput l'aprenentatge natural, d'avis i pares a fills, dels noms de les plantes del nostre entorn, que abans eren familiars a una proporció important de persones properes al medi rural.

La utilitat d'aquesta obra —*Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*— sobrepassa per tant el cercle dels especialistes i esdevé d'interès general per a qualsevol persona que vulgui conèixer el món vegetal i les denominacions de cada planta en els territoris de llengua catalana.

En efecte, es tracta d'un corpus actualitzat de fitonímia que associa la gran variació de les denominacions populars arreu del territori catalanoparlant —i al llarg del temps— amb els noms científics corresponents —una de les tasques complexes i meritòries dels autors.

D'altra banda, tot i el caràcter eminentment descriptiu del recull, és un inventari selectiu i ben ordenat de les denominacions, que facilita la identificació dels noms més generals de cada element vegetal. La regularització lingüística d'aquestes denominacions, els índexs que en faciliten la consulta, les fotografies que permeten identificar les plantes, els aclariments addicionals... Tot contribueix a fer d'aquesta publicació una obra de referència universal inexcusable a partir d'ara.

No ens estendrem més en aquesta mena de consideracions: la introducció que es pot trobar després d'aquestes paraules de presentació dóna compte, detalladament, de la magni-

tud de l'empresa, de la sistematicitat amb què s'ha dut a terme i de la clara ordenació amb què és presentada la informació.

La iniciativa es remunta a 21 anys enrere, i cal agrair al professor Joan Vallès que en tot aquest temps no hagi defallit en l'objectiu i hagi sabut coordinar-se amb un equip extens i divers de col·laboradors altament qualificats, que en dues etapes (1993-1997 i 2005-2014) han portat l'obra a la culminació, amb una sèrie de resultats intermedis que ja han donat accés a bona part dels treballs aplegats: una base de dades amb més de 39.000 denominacions, presentada públicament arran del 25è aniversari del TERMCAT, i un diccionari de *Noms de plantes* consultable en línia, que ara queda substituït i superat pel llibre que veu la llum.

Cal expressar un agraïment ben merescut a tots els autors i col·laboradors que han participat, des del seu camp d'expertesa, en la confecció i la publicació d'aquesta obra, i també, evidentment, a les institucions i entitats que hi han donat el suport imprescindible perquè avui es trobi a l'abast de tothom.

És difícil resistir-se, en parlar d'una obra així, a les comparacions de caràcter vegetal. D'una banda, per la gran dedicació i la gran estimació que hi han posat els autors, que han sabut convertir per a tothom el bosc espès de la fitonímia catalana en un jardí ordenat i bell, fàcil de transitar. De l'altra, per la creixença que han propiciat, en aquests 21 anys, de la llavor fecunda de l'obra de Francesc Masclans, fins al gran arbre frondós d'aquest corpus que avui tenim a les mans.

Tot sovint, tant els creadors com els lingüistes, hem recorregut a les imatges vegetals en referir-nos al llenguatge. Ara em ve a la memòria un d'aquests exemples, del llibre *Vents*, de Saint-John Perse, que m'evoca el brançam d'aquest llibre:

Comme ce grand arbre de magie sous sa pouillierie d'hiver: vain de son lot d'icônes, de fétiches,

Berçant dépouilles et spectres de locustes; léguant, liant au vent du ciel filiales d'ailes et d'essaims, lais et relais du plus haut verbe. –

Ha! très grand arbre du langage peuplé d'oracles, de maximes et murmurant murmure d'aveugle-né dans les quinconces du savoir...

Noms de plantes

Com a director que vaig ser del Centre de Terminologia en el moment que naixia aquest treball, crec que he de cloure aquests mots preliminars agraint la cooperació entre els especialistes i els terminòlegs, sota la direcció de les persones que em van succeir amb el seu millor esforç: Ester Franquesa, Rosa Colomer i ara Jordi Bover.

Tots lamentem profundament que Rosa Colomer, que hi va prestar una atenció tan especial, no hagi pogut veure la pu-

blicació d'aquesta obra. Els companys del TERMCAT m'han fet l'honor de recordar-la amb uns versos que vaig escriure en memòria seva. Tots volem creure que

Sempre hi haurà un jardí
on floriran les roses.

Isidor Mari Mayans
Membre de la Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

L'obra que teniu a les mans tracta dels noms catalans de les plantes. Recull tant, i sobretot, els noms que formen part del vocabulari popular i que moltes vegades tenen arrels molt reculades en el temps, com els neologismes proposats per botànics i jardiniers, formats sovint per catalanització del nom científic. Els autors han recopilat, ordenat i depurat tota la gran riquesa de noms de plantes en català. I n'ha resultat un llibre amb 5.800 fitxes terminològiques que recullen més de 35.000 noms catalans referits a uns 8.400 noms científics.

Aquesta obra té un antecedent particularment remarcable per la seva qualitat i utilitat, el llibre *Els noms de les plantes als Països Catalans*, que Francesc Masclans va publicar l'any 1981. No era el primer cop que Masclans s'havia encarregat de recopilar, combinant criteris terminològics i científics, els noms catalans de les plantes, perquè ja n'havia fet una primera compilació el 1954, seguit el 1975 per un recull d'*Els noms catalans dels bolets*. En el pròleg del llibre del 1981, Masclans ja advertia el lector que «hi trobarà també un nombre considerable de termes provisionals, sobre els quals la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans no ha fet sentir encara els seu dictamen d'autoritat [...]». L'ajuda del saber tècnic de lingüistes i filòlegs qualificats és indispensable; ho és si volem mantenir el prestigi i la categoria d'idioma de cultura que la nostra llengua gaudeix.» I afegia, encara: «En no pocs casos, pot passar que la significació del nom vulgar no resti encara prou ben puntualitzada amb la determinació de la planta. El rigor científic de la sistemàtica vegetal es fonamenta en identitats, o diferències, estrictament definides; i, en canvi, els dominis lexicals populars tenen orígens diversos i admeten un ample marge d'ambigüitat.» Les preocupacions de Masclans troben la resposta adequada en aquest llibre, ja que és publicat sota l'autoritat del Centre de Terminologia de la llengua catalana i és el resultat del treball conjunt de lingüistes, filòlegs i botànics experimentats i perfectament qualificats.

Potser no caldria dir-ho, però m'agrada recordar que una bona part dels noms de plantes que trobareu més endavant són el resultat d'una llarga i antiga tradició dels botànics, que han recollit noms paral·lelament a la seva tasca de prospecció del territori. Etnobotànics i floristes han col·laborat a servir uns coneixements dispersos, els principals dipositaris dels quals són els pagesos, els pastors i els herbolaris. Com escriví Masclans, «Els pobles, tot al llarg dels segles, es feren preguntes sobre el sentit de la vegetació; i la tradició ha fet arribar fins a nos-

altres moltes de les velles respostes, conformades a circumstàncies locals i temporals molt diverses. Els noms de les plantes n'han conservat també el rastre.» Recordo un d'aquests rastres que em va arribar a la Pobla de Cérvoles, a la comarca de les Garrigues, ja fa molts anys. A començaments de l'any 1975 vam anar a parar a la fonda del poble un botànic novell que es passejava per la Serra de la Llena i diversos podadors vinguts del nord de la comarca, un dels quals era herbolarí i vivia a Torregrossa. Quan va saber que era botànic em va examinar: «Saps quina és l'única planta de tota la Terra que no té cap virtut? Doncs una planta anomenada *verge blanca*, que també rep el nom de *maleïda*.» I em va explicar el perquè: «Quan Déu va crear les plantes i els animals, els preguntava com volien ser i una de les plantes va dir que volia tenir les flors tan blanques com la llet de la Mare de Déu. Això va deixar desconcertat el bon Déu, que seguidament li va replicar: "Tindràs les flors tan blanques com la llet de la Mare de Déu, però com a càstig pel teu atreviment (com goses demanar una cosa així?) no tindràs cap mena de virtut."» Queda ben justificat i clar, doncs, l'origen dels noms.

Si els sabem llegir, els noms populars donen moltes informacions que poden explicar les característiques morfològiques de la planta, o la percepció sensorial que provoca (gust, olor), o el seu origen o les seves virtuts. Per aquesta raó els noms tenen un valor (històric, utilitari, antropològic...) que s'afegeix al purament lingüístic; són un condensat dels costums (potser ja perduts), de les sensacions i de les creences característiques de la cultura popular d'un territori, i reflecteixen els lligams entre la població i el món vegetal.

La recopilació dels noms de les plantes constitueix una part de l'etnobotànica, que algun autor ha definit com «l'entramat vegetal de la humanitat». Aquest patrimoni cultural s'ha mantingut viu per transmissió entre generacions a les àrees rurals, talment com si fos una herència. És necessari, doncs, deixar-ne constància perquè el nom de les plantes va lligat al seu coneixement i ús, i una cosa i l'altra es van perdent a mesura que s'estronca la cadena de transmissió oral. De vegades és perquè els fills deixen el camp, però sovint és perquè la globalització ens allunya de les arrels culturals tradicionals. No tan sols hem deixat de fer servir les plantes, sinó que gairebé no les veiem ni les notem.

Hi ha moltes plantes sense nom popular, però si n'han rebut vol dir que es fan servir, o que s'han d'evitar (en el cas de les plantes tòxiques, per exemple), o que són molt abun-

Noms de plantes

dants i molt cridaneres. Aquests noms han generat, d'altra banda, molts noms de persones o de llocs; en aquest darrer cas, algun topònim ha fet possible, fins i tot, la localització de tàxons que es consideraven desapareguts. N'és un exemple recent el cas de la tramussera valenciana (*Lupinus mariae-josephae*), una espècie suposadament extinta de la qual es van trobar poblacions, ja encetat el segle XXI, en tres indrets de topònim ben explícit: la lloma del Tramussar, de Llombai; el pla del Tramussar, de Xàtiva, i el pic del Tramús, de Gandia.

El TERMCAT ha editat aquest magnífic llibre, complicat, tant conceptualment com tipogràficament, però de presentació exquisidament pulcra, que serà útil i farà gaudir tant els lingüistes com els botànics. El que escriu aquestes ratlles en dona fe per la part que li pertoca, i aprofita per felicitar els autors perquè han fet la feina molt ben feta.

Ramon Maria Masalles i Saumell
Catedràtic emèrit de Botànica
Universitat de Barcelona